

ประกอบคำอธิบาย จะเห็นว่าผู้เขียนมีความเข้าใจเนื้อหาสาระของวิชาประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง และได้พยายามถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจนั้นสู่ผู้อ่านอย่างระมัดระวังและละเอียดถี่ถ้วน นับเป็นความพยายามที่น่าสรรเสริญ

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้จึงไม่ได้อยู่ที่การเสนอเนื้อหาที่แปลกใหม่ หากอยู่ที่การเสนอคำอธิบายที่สามารถทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจว่า ประวัติศาสตร์คืออะไร และจะศึกษาประวัติศาสตร์ได้อย่างไรได้อย่างถูกต้องและกระจ่างชัดจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหนังสือนี้มุ่งสู่ผู้อ่านซึ่งเป็นนักเรียนนักศึกษา การปูพื้นฐานความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับนักเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งและมีผลเกี่ยวเนื่องโดยตรงต่ออนาคตของวงการศึกษาระดับศาสตรในประเทศไทย เพราะความเข้าใจประวัติศาสตร์และวิธีการของประวัติศาสตร์แบบครั้ง ๆ กลาง ๆ ก็จะเป็นผลให้เกิดงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ครั้ง ๆ กลาง ๆ เช่นกัน หรืออาจจะทำให้ไม่เกิดงานเขียนทางประวัติศาสตร์ขึ้นเลยก็ได้ เนื่องจากผู้ที่สนใจจะศึกษาก็จะไม่กล้าลงมือด้วยเข้าใจไปว่าวิธีการของประวัติศาสตร์ยากและสลับซับซ้อนเกินกว่าที่ตนจะทำได้

พิจารณาจากจุดประสงค์ของผู้เขียนที่ต้องการอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจ ประเด็นของการวิจารณ์หนังสือเล่มนี้จึงจะอยู่ที่ว่า ข้อเขียนต่าง ๆ ในหนังสือเล่มนี้สามารถอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจได้ดีหรือไม่เพียงใดและเพราะเหตุใด

ในส่วนตัวเห็นว่า “ดี” หรืออาจเรียกว่า “ชอบ” นั้น เป็นด้วยเหตุผลใหญ่ ๆ 3 ประการด้วยกันคือ 1) ความ “ใหม่” หรือวิธีอธิบาย “ใหม่” ที่เข้าถึงจุด 2) การอธิบายนั้นเพิ่มความเข้าใจหรือทำให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น 3) การอ่านข้อที่ควรขำโดยเฉพาะที่เป็นข้อคิดพาดหรือบทพ่วงที่มีกบพอบุ่เสมอในผลงานทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

ในบรรดาคำอธิบายที่ปรากฏในหนังสือนี้ที่เห็นว่า “เยี่ยม” หรือที่ชอบที่สุด ทั้งการเรียบเรียงคำอธิบายและการยกตัวอย่างประกอบ เพราะเข้าถึงแก่น ชัดเจน และเข้าใจง่าย ได้แก่คำอธิบายที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่สร้างความรู้ได้อย่างไรดังปรากฏในหน้า 18-22 ในที่นี้แทนที่ผู้เขียนจะกล่าวอ้างการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียง ผู้เขียนกลับเชื่อเชิญให้นักเรียนซึ่งเป็นผู้อ่านทำการศึกษาศาสตร์ด้วยตนเอง ผู้เขียนยกตัวอย่างหัวข้อเรื่อง “ประวัติของหมู่บ้านของตัวนักเรียน” ซึ่งเป็นหัวข้อที่นักเรียนอาจจะศึกษาได้ด้วยตนเอง ซึ่งก็เป็นหัวข้อที่ใกล้ตัวและอยู่ในข่ายที่นักเรียนจะให้ความสนใจ คำอธิบายถึงขั้นตอนของการศึกษาประวัติศาสตร์ของหัวข้อดังกล่าว นับตั้งแต่การรวบรวมหลักฐาน การตรวจสอบหลักฐาน การตีความ และท้ายสุด การเขียนรายงานประวัติหมู่บ้านที่นักเรียนได้ศึกษาพร้อมการอ้างอิงหลักฐานที่ใช้ล้วนเป็นคำอธิบายที่นักเรียนสามารถเข้าใจตามได้ง่าย และอาจทำตามได้ รวมทั้งอาจนึกอยากทำตามอีกด้วย

และนั่นหมายถึงความเข้าใจถึง “วิธีการของประวัติศาสตร์” ของตัวนักเรียนเองในระดับหนึ่งแล้ว นับว่าผู้เขียนประสบความสำเร็จในอันที่จะอธิบายถึงวิธีการศึกษาหรือวิจัยทางประวัติศาสตร์ ซึ่งโดยความเข้าใจทั่วไปและโดยเฉพาะของนักเรียนแล้ว เป็นวิธีการที่สลับซับซ้อนยากที่จะเข้าถึง ให้เป็นสิ่งที่เข้าใจได้โดยง่าย ทั้งยังน่าจะลองทำตามคำแนะนำอีกด้วย เพราะนักเรียนที่มีความกระตือรือร้นอยากเรียนอยากรู้ เมื่อได้มีผู้ชี้หนทางให้เห็นว่าตนจะ “สร้าง” ความรู้ที่ยังไม่เคยมีใครในโลกรู้ได้อย่างไรแล้ว ก็คงอยากจะได้กระทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่นั้นจริง ๆ นับเป็นการสร้างทัศนคติในทางสร้างสรรคที่ดีเยี่ยมให้แก่นักเรียน

ความพยายามที่จะอธิบายว่าประวัติศาสตร์คืออะไร ก็นับว่ามีวิธีการนำเสนอที่ใหม่ที่ทำให้เข้าใจขอบเขตและความหมายของประวัติศาสตร์ได้กระจ่างแจ่มมากขึ้น แทนที่ผู้เขียนจะเริ่มต้นด้วยคำจำกัดความ แล้วอธิบายคำจำกัดความนั้นอีกทีหนึ่ง หรือกล่าวอ้างคำจำกัดความของปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกหลาย ๆ คนแทนการอธิบาย อันเป็นวิธีที่ผู้เขียนอื่น ๆ นิยมทำ ซึ่งมักไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจอะไรมากขึ้น ยิ่งถ้าเป็นนักเรียนแล้วก็ต้องหึ่งท่องจำหรือคัดลอกคำจำกัดความและคำอธิบายคำจำกัดความนั้น ๆ ไปพร้อมกันเลยทีเดียว ผู้เขียนกลับใช้วิธีอธิบายโดยจับจากพื้นความเข้าใจของคนที่ทั่วไปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ กล่าวคือความเข้าใจที่ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์คือ การศึกษาอดีต แล้วก็แยกแยะให้เห็นว่าอดีตที่อยู่ในขอบข่ายของวิชาประวัติศาสตร์ไม่ใช่อดีตของอะไรก็ได้ แต่เป็นอดีตที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ คือมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการศึกษา (น.2) ในลำดับต่อมาก็อธิบายต่อไปว่า อดีตของมนุษย์ที่นักประวัติศาสตร์ศึกษานั้น ไม่ใช่อดีตของบุคคลแต่เป็นอดีตของสังคมมนุษย์ กล่าวคือ เป็นอดีตที่เกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบกับบุคคลจำนวนมากที่อยู่รวมกันในสังคม (น.5) และในลำดับต่อมาก็ได้อธิบายถึงคำว่า “เวลา” อันเป็นสิ่งที่ทำให้ประวัติศาสตร์ต่างจากศาสตร์อื่น ๆ โดยเฉพาะศาสตร์ในสาขาสังคมศาสตร์ ความหมายของเวลาในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงการลำดับศักราชหรือช่วงเวลาที่กำหนดได้เป็นวันเดือนปี หากหมายถึงปัจจัยแวดล้อมต่างของสังคมซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามกลางเวลาที่ไม่หยุดนิ่ง (น.10) ดังนั้นประวัติศาสตร์จึงศึกษาสังคมมนุษย์โดยให้ความสำคัญกับเวลา และในลำดับสุดท้ายก็ได้อธิบายให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์คือ “การอธิบาย” คืออธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า เหตุใดจึงเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีตนั้น เกิดขึ้นและคลี่คลายมาอย่างไร ดังนั้นประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องของการอธิบายให้เกิดความเข้าใจไม่ใช่เพียงการบรรยายหรือลำดับว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในอดีตเท่านั้น (น.11)

โดยใช้วิธีอธิบายไปพร้อม ๆ กับหาคำจำกัดความ ผู้เขียนสามารถทำให้ผู้อ่านติดตามกระบวนการความคิด และเกิดความเข้าใจ

คล้ายตามไปพร้อม ๆ กับการอ่านถึงขอบเขตและความหมายของประวัติศาสตร์ และในท้ายที่สุด ก็เข้าใจตามถึงคำจำกัดความที่ว่าประวัติศาสตร์คือการการศึกษาเพื่อความเข้าใจอดีตของสังคมมนุษย์ในมิติของเวลา (น.12)

แม้วิธีการอธิบายถึงความหมายของประวัติศาสตร์ โดยการค่อย ๆ ตีกรอบขอบเขตและเนื้อหาสาระของประวัติศาสตร์และการเปรียบเทียบให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ต่างไปจากศาสตร์อื่น ๆ อย่างไร จะไม่ตรงกับใหม่ “เอี่ยม” ในแง่ที่ผู้เขียนมิได้คิดค้นขึ้นเองทั้งหมด เพราะอาจเห็นได้ว่า ได้ดำเนินรอยตาม มาร์ค บลอค² นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่ง คร.นิธิ หนึ่งในผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงในข้อ³ ว่าให้คำจำกัดความของประวัติศาสตร์ ได้รัดกุมกระชับ แต่การอธิบายความหมายของประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ก็ไม่ใช่การลอกเลียนแบบคำอธิบายของ มาร์ค บลอค โดยตรง หากเป็นการถ่ายทอดความเข้าใจจากการอ่านหนังสือของ บลอค มาเรียบเรียงใหม่เพื่อให้อ่านเข้าใจง่ายและก็นับว่าผู้เขียนประสบความสำเร็จไม่น้อย

คำอธิบายที่ว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์คืออะไร การให้คำจำกัดความหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง และการชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างตัวหลักฐานกับ “ข้อสนเทศ” ที่หลักฐานนั้นให้หรืออาจให้ นับเป็นการอธิบายที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติและลักษณะของหลักฐานอันเป็นแกนสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้องและกระชับมากขึ้น

ในการอธิบายถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของผู้เขียนอื่น ๆ มักอธิบายว่าหลักฐานเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ถ้าไม่มีใครบันทึกจดจำ หรือสร้างหลักฐานไว้ การศึกษาประวัติศาสตร์ก็จะมีขึ้นไม่ได้ เพราะประวัติศาสตร์อาศัยหลักฐานเป็นหลักของการศึกษา คำอธิบายทำนองนี้ไม่ตรงกับคิดแต่ก็ไม่ถูกทั้งหมด ที่สำคัญคือไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจถึงธรรมชาติที่แท้จริงของหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์นำมาใช้ศึกษา และยังเป็นการตีกรอบความคิดให้แคบลงว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นเฉพาะสิ่งที่มนุษย์บันทึก จดจำ และสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักฐานเท่านั้น ทำให้เข้าใจไปว่าสิ่งที่จะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้นั้นต้องมีคุณลักษณะพิเศษที่สร้างขึ้นเพื่อการนี้โดยเฉพาะ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้น

ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์คือ ร่องรอยของการกระทำของมนุษย์ในอดีตที่เหลือตกทอดมาถึงนักประวัติศาสตร์ผู้ซึ่งร่องรอยนั้นเป็นหลักฐานในการศึกษาอดีตนั้นนั่นเอง และร่องรอยส่วนใหญ่ที่นำมาเป็นหลักฐานนี้เกิดขึ้นหรือมีขึ้นโดยมีผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจจะสร้างขึ้นหรือตั้งใจไว้ให้คนรุ่นหลังศึกษา แต่หากเพื่อสำเร็จประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งในขณะใดขณะหนึ่งของชีวิตในสังคมของตน (น.30-31)

คำจำกัดความของหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองในหนังสือ

เล่มนี้ก็รัดกุมและไม่ขัดกันเอง ผู้เขียนให้คำจำกัดความหลักฐานชั้นต้นว่า ได้แก่หลักฐานที่บันทึกไว้โดยผู้เกี่ยวข้องโดยตรง หรือรู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง ในขณะที่หลักฐานชั้นรอง ได้แก่บันทึกของผู้ได้ทราบเหตุการณ์จากคำบอกเล่าของบุคคลอื่นมาอีกต่อหนึ่ง (น.32) ข้อแตกต่างระหว่างความเป็นชั้นต้นหรือชั้นรองของหลักฐานจึงขึ้นอยู่กับที่มาของข้อความซึ่งบ่งบอกถึงเหตุการณ์หนึ่ง ๆ มาจากโดยตรงหรือโดยอ้อม คือมาจากผู้รู้เห็นโดยตรง หรือผ่านผู้อื่นมาโดยอ้อมอีกต่อหนึ่ง

ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเล่มอื่น ๆ และในบทความที่กล่าวถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ มักจะให้คำจำกัดความของหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองที่คลุมเครือ และในบางแห่งก็ขัดกันเองอีกด้วย เป็นต้นว่า ในแห่งหนึ่งกล่าวว่า หลักฐานชั้นต้น ได้แก่ บันทึกหรือคำบอกเล่าของผู้พบเห็นเหตุการณ์ หรือผู้เกี่ยวข้องหรือร่วมสมัยกับเหตุการณ์ และว่า หลักฐานชั้นรอง ได้แก่บันทึกหลังจากเหตุการณ์เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งนับว่าขัดกันเองและก่อให้เกิดความสับสน ทั้งนี้เพราะผู้อยู่ในเหตุการณ์โดยตรงก็อาจบันทึกเหตุการณ์นั้นหลังจากเหตุการณ์เกิดขึ้นไปแล้วได้ และโดยมากก็จะเป็นเช่นนั้นด้วย บันทึกส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ผ่านไปแล้วยั้งสิ้น ต่างกันก็แต่ระยะเวลาที่ผ่านไปเท่านั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็เช่น กรณีของการปฏิวัติ พ.ศ.2475 มีผู้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์มากมาย ซึ่งต่างก็มาบันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้นภายหลัง หรือในอีกแห่งหนึ่งที่ว่า หลักฐานชั้นต้น ได้แก่หลักฐานร่วมสมัยของเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยรวมเอาหลักฐานประเภทคำบอกเล่าเข้าไปด้วย ทั้ง ๆ ที่ให้คำจำกัดความหลักฐานประเภทคำบอกเล่าว่าเป็นหลักฐานที่ผ่านการบอกเล่าของผู้พบเห็นเหตุการณ์ หรือหลักฐานที่ถ่ายทอดกันต่อ ๆ กันมา เช่น นิยาย นิทาน ตำนาน ภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเห็นได้ชัดว่าขัดกับคำจำกัดความของหลักฐานชั้นต้นที่บอกแต่ต้นว่า เป็นหลักฐานร่วมสมัยเลยทีเดียว หรือในการที่กล่าวหาว่าหลักฐานชั้นรองเป็นผลงานศึกษาจากหลักฐานชั้นต้นที่มีผู้เขียนขึ้น หลังจากที่ได้มีการวิจัยอย่างละเอียด ก็เป็นคำจำกัดความที่แคบเกินไป ในขณะที่คำจำกัดความของหลักฐานชั้นต้นที่ว่าหลักฐานร่วมสมัยของเหตุการณ์ก็คลุมเครือและไม่รัดกุมพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการแยกแยะให้เห็นได้ว่า มีข้อแตกต่างระหว่างตัวหลักฐานและ “ข้อสนเทศ” ที่ได้จากหลักฐานนั้น อันเป็นการเสนอคำอธิบายของผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเพิ่มความกระชับชัดให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงธรรมชาติที่แท้จริงของหลักฐานเป็นอย่างดี

“ข้อสนเทศ” นี้ ผู้เขียนหมายถึง ข้อความที่บรรจุอยู่ในหลักฐาน หรือความรู้ที่หลักฐานนั้นอาจบ่งบอกได้ ข้อความหรือความรู้ที่บรรจุอยู่ในหลักฐานนี้ อาจไม่ปรากฏเป็นตัวอักษร เช่น ในกรณีของหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร อย่างเช่นพระพุทธรูป

หรือเจดีย์ เป็นต้น แต่ก็ยังเป็นข้อมูลเกี่ยวกับอดีตที่หลักฐานนั้นบ่งบอกได้ และการที่ผู้เขียนใช้คำว่า “ข้อสนเทศ” ก็เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำว่าข้อความกับหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรนั่นเอง (น.125)

เมื่อมีการแยกแยะแจ้งให้เห็นว่า ตัวหลักฐานนั้นเป็นอย่างหนึ่ง และข้อสนเทศในหลักฐานหรือที่หลักฐานนั้นอาจให้เป็นอีกอย่างหนึ่ง ดังนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า ในหลักฐานแต่ละชิ้นนั้นจะบรรจุข้อสนเทศที่เป็นทั้งหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรองอยู่ด้วยกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ เหตุการณ์ที่ข้อสนเทศนั้นบ่งบอก และขึ้นอยู่กับคำถามที่นักประวัติศาสตร์ถามต่อข้อสนเทศอันเดียวกันนั้นด้วย

ประการแรก ตัวอย่างที่ผู้เขียนยกขึ้น ได้แก่ ข้อความที่ตัดตอนมาจากศิลาจารึกของพระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รักษากรุงเก่าในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งได้บันทึกการซ่อมบูรณะวัดหน้าพระเมรุใน พ.ศ. 2381 (น.34) ซึ่งให้เห็นว่า หลักฐานชิ้นเดียวกันโดยบุคคลเดียวกันอาจมีทั้งหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองอยู่ด้วยกัน ในที่นี้ข้อสนเทศที่เป็นหลักฐานชั้นต้นได้แก่ ข้อความที่ว่า พระยาไชยวิชิตเป็นผู้บูรณะวัดหน้าพระเมรุ และได้ย้ายพระพุทธรูปศิลาห้อยพระบาทมาจากวัดหน้าพระธาตุ เพราะผู้ให้จารึกศิลาซึ่งมีข้อความดังกล่าวบรรจุอยู่นี้ เป็นผู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบูรณะวัดและการสั่งให้เคลื่อนย้ายพระพุทธรูปศิลาองค์นั้นมาไว้ที่วิหารของวัดหน้าพระธาตุ แต่ที่ว่าพระพุทธรูปนั้นมาจากลังกา เมื่อครั้งพระอุบาลีเดินทางไปตั้งคณะสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาสมาถุยุชยานั้นเป็นหลักฐานชั้นรอง เพราะผู้ให้จารึกคือพระยาไชยวิชิตเอง ไม่ได้รู้เห็นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งคณะสงฆ์ไปลังกาในสมัยนั้น ความรู้ความเข้าใจดังกล่าวคงมาจากการสันนิษฐานหรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่นอีกคนหนึ่ง (น.34-35) จากตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าคำจำกัดความของหลักฐานชั้นต้นชั้นรองของผู้เขียนหนังสือเล่มนี้รัดกุม ช่วยให้แยกแยะได้ว่าข้อสนเทศใดเป็นหลักฐานชั้นต้นหรือชั้นรองโดยไม่สับสน

การแยกแจ้งให้เห็นว่า ข้อสนเทศในหลักฐานแยกจากตัวหลักฐานที่บรรจุข้อสนเทศนั้นก็สามารถจัดความเข้าใจที่ผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากการที่ยึดถือว่าหลักฐานชั้นใดชิ้นหนึ่งเป็นหลักฐานชั้นต้นหรือชั้นรองแต่ประการเดียว และจากการที่ยึดมั่นว่าหลักฐานชั้นต้นมีความน่าเชื่อถือกว่าหลักฐานชั้นรองเสมอไป ซึ่งมักปรากฏในหมู่นักศึกษาประวัติศาสตร์เสมอ ๆ ยกตัวอย่างศิลาจารึก ซึ่งโดยทั่วไปเข้าใจว่าเป็นหลักฐานชั้นต้น หากผู้ใดคิดว่าศิลาจารึกเป็นหลักฐานชั้นต้นแต่ประการเดียว และว่ามีความน่าเชื่อถือมากด้วยแล้วก็จะพลอยคิดไปว่าข้อความในศิลาจารึกของพระยาไชยวิชิตจากตัวอย่างข้างต้น ที่ว่าพระพุทธรูปศิลาห้อยพระบาทถูกนำมาจากลังกานั้น ว่าเป็นหลักฐานชั้นต้นและให้ความเชื่อถือตามไปด้วยซึ่งเป็นการไม่ถูกต้อง

ประการที่สอง ในประเด็นที่ว่ากรณีที่พิจารณาว่าข้อสนเทศที่ปรากฏอยู่ในตัวหลักฐานเป็นชั้นต้นหรือชั้นรอง ขึ้นอยู่กับคำถามที่

นักประวัติศาสตร์ถามจากข้อสนเทศนั้น ก็เป็นอีกข้อหนึ่งที่หนังสือชี้ให้เห็นซึ่งนับว่าทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ดีขึ้นเป็นอย่างมาก ในข้อสนเทศอันเดียวกันนั้นเอง หากคำถามที่ผู้ศึกษาถามเปลี่ยนไป ข้อสนเทศนั้นก็อาจเปลี่ยนจากหลักฐานชั้นต้นเป็นชั้นรอง หรือกลับกันก็ได้ ตัวอย่างเดิมที่ว่า เจ้าจางจริกคือ พระยาไชยวิชิต กล่าวไว้ว่า พระพุทธรูปศิลาห้อยพระบาทถูกนำมาจากลังกานั้น ถ้าคำถามประสงค์จะรู้แหล่งที่มาของพระพุทธรูป ข้อสนเทศดังกล่าวก็จะเป็นเพียงหลักฐานชั้นรอง แต่ถ้าคำถามเปลี่ยนเป็นว่า คนในสมัยรัชกาลที่ 3 มีความเห็นเกี่ยวกับที่มาของพระพุทธรูปนั้นอย่างไร ข้อสนเทศเดียวกันนั้นก็จะเป็นหลักฐานชั้นต้นไปทันที เพราะพระยาไชยวิชิตเป็นบุคคลหนึ่งในที่อยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3 และจะโดยการสันนิษฐานหรือจากการเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้อื่น ท่านก็ได้แสดงออกโดยกล่าวว่าพระพุทธรูปนั้นถูกนำมาจากลังกา ดังนี้

คำถามที่เราอาจถามจากหลักฐานหรือข้อสนเทศที่ต่างกันออกไปนี้ เกี่ยวกับความสามารถในการตีความหมายหลักฐาน หรือที่ผู้เขียนเรียกว่า การหาความหมายที่แท้จริง (น.128) และความหมายในชั้นลึก (น.185) อีกด้วย ซึ่งก็เป็นส่วนดีของหนังสือเล่มนี้อีกข้อหนึ่งที่ชี้ให้เห็น ทั้งให้ตัวอย่างและคำอธิบายที่ชัดเจน ดังเช่นตัวอย่างของจดหมายลาป่วยของนักเรียนที่เขียนถึงครู (น.129-130) ตัวอย่างนี้ช่วยอธิบายได้เข้าถึงจุดทีเดียวว่าผู้อ่านจะสามารถอ่านหรือถามคำถามจากหลักฐานที่มีอยู่ได้มากน้อยต่างกันแค่ไหน ข้อสนเทศที่ได้จากตัวอย่างของจดหมายลาป่วยของนักเรียน เช่นการบอกวันที่ไว้แต่เริ่มต้นในแบบฟอร์มของจดหมาย เป็นการแสดงให้เห็นอิทธิพลที่ได้มาจากธรรมเนียมการเขียนจดหมายของชาวตะวันตก หรือ คำขึ้นต้นที่ว่า “กราบเรียนคุณครู” สะท้อนให้เห็นความนับถือครู ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมไทย และข้อสนเทศอื่นที่ผู้เขียนแยกแจ้งให้เห็น ชี้ให้เห็นชัดว่าหลักฐานจะบอกอะไรได้และได้มากเท่าไรนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของตัวผู้ศึกษาเองไม่น้อย

สำหรับความเข้าใจที่ว่าหลักฐานชั้นต้นมีความน่าเชื่อถือมากกว่าหลักฐานชั้นรองนั้น ผู้เขียนก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองอาจมีความผิดพลาดได้มากพอ ๆ กัน ผู้เขียนได้ลำดับสาเหตุของความคลาดเคลื่อนของข้อสนเทศที่อาจเกิดขึ้นได้ (น.135-140) จากการงงใจกล่าวความเท็จเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนหรือพวกพ้อง จากการงงใจบิดเบือนโดยพูดความจริงแต่ไม่หมดจากความรู้ซึ่งทำให้รายงานคลาดเคลื่อน จากอคติที่ทำให้รายงานข้อเท็จจริงบิดเบือนไปโดยไม่ตั้งใจ จนแม้สิ่งที่อาจเรียกว่า “ความจริง” ก็ยังต้องกลั่นกรองจากหลักฐานจำนวนมาก เพราะระดับของความจริงที่แต่ละบุคคลเข้าใจหรือรับรู้ ขึ้นอยู่กับอคติและความสามารถที่จะรับรู้ของแต่ละบุคคลที่ต่างกันออกไปอีกด้วย ดังนั้น

ที่ว่าหลักฐานชั้นต้นมีความน่าเชื่อถือมากกว่าชั้นรอง จึงไม่ควรยึดถืออย่างเคร่งครัด (น.32) เพราะในขณะที่หลักฐานชั้นต้นอาจให้ข้อมูลที่ผิดพลาดเนื่องจากสาเหตุดังกล่าวข้างต้น หลักฐานชั้นรองที่บันทึกโดยผู้ที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย แม้จะห่างไกลจากเหตุการณ์ แต่ถ้าได้สอบสวนข้อเท็จจริงอย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็อาจจะให้ข้อมูลที่ถูกต้องกว่าได้ นับเป็นคำอธิบายที่ดีอีกประการหนึ่งของหนังสือเล่มนี้

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของหนังสือเล่มนี้ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติและลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างกระจ่างชัดมากขึ้น ซึ่งก็จะเอื้อต่อการเข้าใจวิธีการประเมินคุณค่าและความน่าเชื่อถือของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่อไป และในบทที่ 3 ที่ 4 และ ที่ 5 ของหนังสือเล่มนี้ก็ได้อธิบายถึงวิธีประเมินคุณค่าของหลักฐานไว้อย่างละเอียดและเป็นขั้นตอน ทั้งให้ตัวอย่างที่ช่วยให้เข้าใจแจ่มชัดขึ้นด้วย ทำให้ผู้อ่านเรียนรู้วิธีประเมินตัวหลักฐาน ตลอดจนการตีความหมายหลักฐานได้เป็นอย่างดี พอที่จะนำไปปฏิบัติตามได้ด้วย

ยังมีข้อดีของหนังสือเล่มนี้ที่น่ายกมากล่าวอีก คือการย้ำหรือชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดหรือข้อบกพร่องในการใช้หลักฐาน ซึ่งมักปรากฏอยู่เสมอในผลงานประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ได้แก่การที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์มักจะขยายความหมายของหลักฐานเกินกว่าที่ข้อสนเทศในหลักฐานนั้นให้ ตัวอย่างที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นได้แก่ คำลงท้ายของจดหมายลาป่วยของนักเรียนถึงครู ที่ว่า “ขอแสดงความนับถืออย่างสูง” (น.131) วิธีนี้เป็นธรรมเนียมของการลงท้ายจดหมายถึงผู้ใหญ่ของคนไทย ซึ่งแสดงให้เห็นวัฒนธรรมไทยที่ให้ความเคารพนับถือผู้หลักผู้ใหญ่ แต่จะถือเอาเป็นจริงตามตัวอักษรในระดับบุคคลต่อบุคคลไม่ได้ หากศึกษาใช้วิธีนี้เป็นหลักฐานว่า ตัวนักเรียนมีความนับถือครูที่เขียนถึงอย่างสูงจริง ก็จะเป็นการกล่าวอ้างอิงที่เกินความจริง หรือ ตัวอย่างจากข้อความตัดตอนมาที่แสดงทัศนะของ

เทียนวรรณต่อคณะผู้บริหารบ้านเมืองในสมัยนั้น (น.186) หากผู้ศึกษานำข้อความดังกล่าวไปอ้างเป็นหลักฐานของการรื้อราชฎวังหลวงของเสนาบดี ก็จะเป็นการขยายความหลักฐานเกินความจริง เพราะข้อสนเทศนั้นเป็นเพียงทัศนะของเทียนวรรณเท่านั้น การขยายความหมายของหลักฐานเกินกว่าข้อสนเทศในหลักฐานนั้นจะรองรับได้นี้ มักปรากฏอยู่เสมอในผลงานประวัติศาสตร์ สาเหตุมาจากความกระหาย ที่จะอ่านความหมายของตนเอง ลงไปในหลักฐาน หรือจากความอ่อนหัด หรือจากความไม่ระมัดระวังหรือความมักง่ายนั่นเอง จึงสมควรที่จะต้องย้ำให้นักเรียนพึงระวังและเข้าใจ

ข้อดีอีกประการหนึ่งคือ การที่ผู้เขียนย้ำและพยายามปลูกฝังให้นักเรียนผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ถือปฏิบัติเป็นนิสัย คือการถามเสมอว่า ผู้เขียนหนังสือหรือผู้เล่าเรื่อง ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร มีชื่อเสียงเป็นนักปราชญ์เพียงไหน รู้สิ่งที่ตนเขียนหรือเล่าได้อย่างไร เขาได้ทำอะไรเป็นหลักฐานหรือพยานในการเขียนหรือเล่าเช่นนั้น หลักฐานนั้นน่าเชื่อถือแค่ไหน และเขาได้ใช้หลักฐานนั้นถูกต้องเพียงไร (น.172) การปฏิบัติเช่นนี้จะให้นักเรียนผู้ศึกษาประวัติศาสตร์มีความคิดอ่านในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เป็นการฝึกฝนให้นักประวัติศาสตร์ที่ดีต่อไป

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นสิ่งที่ดีของหนังสือเล่มนี้ที่เห็นว่าน่าจะได้ยกมากล่าวในที่นี้ ข้อดีอื่น ๆ ก็มีอีกเช่น การยกตัวอย่างเพื่ออธิบายความหมายของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ (น.202-203) เพราะเป็นตัวอย่างที่ง่ายและใกล้กับชีวิตประจำวันของนักเรียนผู้อ่าน ทำให้อ่านแล้วเข้าใจตามได้ง่าย เป็นค้น กล่าวโดยทั่วไปแล้ว หนังสือเล่มนี้นับว่าสามารถให้คำอธิบายที่ชัดเจน ถูกต้อง ทั้งตัวอย่างที่ยกมาแสดงก็ชัดเจนและเข้าใจถึงจุด แต่ถึงกระนั้น ก็มีข้อที่อาจติงได้เช่นกัน พิจารณาจากประเด็นเดียวกับที่เห็นว่าหนังสือนี้ดี คือการอธิบายที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนหรือไม่ เพียงใด ทั้งนี้เพราะมีข้อความ

หรือคำอธิบาย ทั้งตัวอย่างในบางแห่งและแบบฝึกหัดบางข้อที่เห็นว่ายากที่จะเข้าใจ หรือยากเกินไปสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งหนังสือนี้มุ่งให้อ่าน มีคำอธิบายบางแห่งที่ผู้เขียนน่าจะได้อธิบายเพิ่มเติม หรือแจกแจงคำอธิบายให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อให้สมบูรณ์ มีคำอธิบายบางแห่งที่อ่านแล้วอาจทำให้สับสน มีหลายแห่งที่อ่านไม่เข้าใจโดยทันที ต้องอ่านซ้ำ ทั้งนี้เพราะสำนวนการใช้ภาษาของผู้เขียน และก็มีบางแห่งที่ถึงอ่านซ้ำแล้วก็ไม่แน่ใจว่าเข้าใจถูกต้องตามที่ผู้เขียนตั้งใจหรือไม่ ทั้งนี้เพราะการถ่ายทอดความคิดออกมาเป็นภาษายังไม่แจ่มชัดพอ รวมทั้งยังมีการยกตัวอย่างในที่สองแห่งที่ไม่ถูกต้องตรงความหมายของคำอธิบายที่เดียนักอีกด้วย

ตัวอย่างที่ยกขึ้นประกอบคำอธิบายที่เห็นว่ายากเกินไปสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่จะเข้าใจตามโดยดั่งที่อาจยกตัวอย่างได้เช่น เมื่อกล่าวถึงการควบคุมละไว้ในสมัยพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 แห่งกัมพูชา ที่ว่า “ต้องอาศัยพิธีกรรม ระบบเครือญาติ และการแสดงแสนยานุภาพ” (น.๑) ตัวอย่างประกอบคำอธิบายเช่นนี้ ผู้ที่มีความรู้ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่บ้างจึงจะพอเข้าใจตามได้ แต่สำหรับนักเรียนแล้ว น่าสงสัยว่าจะได้แต่เพียงอ่านตามไปโดยไม่เข้าใจว่า “พิธีกรรม” หรือ “ระบบเครือญาติ” นั้น คืออะไรและใช้ในการควบคุมอำนาจการปกครองได้อย่างไร อาจคิดไปได้ว่ายังมี “ครู” ที่จะช่วยอธิบายเพิ่มเติมให้นักเรียนเข้าใจได้ แต่หากหนังสือเล่มนี้จะเป็นแบบเรียนอย่างที่หนึ่งในผู้เขียนหนังสือเล่มนี้มุ่งหวังดังที่ปรารถนาไว้⁴ ที่ว่า “แบบเรียนต้องทำหน้าที่แทนครูไปก่อน” และ “นักเรียนบางคนอาจเรียนประวัติศาสตร์ได้ดีจากแบบเรียนที่ดี แม้ว่าจะมีครูที่ไม่ดีนักก็ตาม” แล้วละก็ผู้เขียนน่าจะจะต้องหาตัวอย่างประกอบคำอธิบายที่นักเรียนจะเข้าใจตามได้ด้วยตนเองด้วย

ส่วนที่เห็นว่าผู้เขียนน่าจะได้อธิบายเพิ่มเติมหรือแจกแจงคำอธิบายให้ชัดเจนสมบูรณ์ขึ้น ก็มี เช่นในการแบ่งประเภทของหลักฐานออกเป็น ประเภทที่เป็นลายลักษณ์อักษร และที่ไม่เป็นลายลักษณ์

อักษร ผู้เขียนให้เหตุผลไว้ว่าเพื่อประโยชน์ในการจัดหมวดหมู่ เพราะกลวิธีในการประเมินแตกต่างกัน (น.39) แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้อธิบายต่อไปว่า กลวิธีที่แตกต่างกันนั้นได้แก่อะไรบ้าง ถึงแม้ว่า ในการอธิบายถึงวิธีวิพากษ์หลักฐานและวิพากษ์ข้อสันเทศจะกล่าวพาดพิงถึงหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้แจกแจงให้ชัดเจนถึงกลวิธีการประเมินที่แตกต่างจากหลักฐานประเภทที่เป็นลายลักษณ์อักษร ว่าเป็นอย่างไรบ้าง กล่าวถึงหลักฐานทั้งสองประเภทนี้ในบทที่ 2 จะเห็นว่า ในขณะที่จัดจำแนกประเภทและอธิบายถึงหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างละเอียดถึง 43 หน้า (น.38-80) ผู้เขียนเอ่ยถึง หลักฐานประเภทที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างคร่าว ๆ เพียง 2 หน้า (น.81-82) เท่านั้นเอง และในส่วนที่กล่าวถึง แบ่งประเภทออกเป็น โบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลป์ นาฏกรรมและดนตรี และคำบอกเล่า ซึ่งล้วนบอกแต่เพียงสั้น ๆ ว่า หลักฐานประเภทต่าง ๆ นี้จะให้ความรู้อะไรได้บ้าง และว่านักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องอาศัยผลงานการศึกษาหลักฐานประเภทนี้ของผู้เชี่ยวชาญของสาขานั้นอีกทีหนึ่งเท่านั้นเอง การที่ผู้เขียนกล่าวถึงหลักฐานประเภทที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรน้อยเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่าออกพ้นขอบเขตเฉพาะ ของนักประวัติศาสตร์ที่ต้องเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม หากผู้เขียนจะได้ยกตัวอย่างของหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทต่าง ๆ นี้ และชี้ให้เห็นถึงวิธีการประเมินคุณค่าของหลักฐานเหล่านี้ที่ต่างแตกต่างกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพิ่มเติมขึ้นแล้ว ก็จะทำให้หนังสือเล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปอีก

คำอธิบายที่อ่านแล้วอาจทำให้สับสนก็มี เช่น เมื่อกล่าวถึงศิลาจารึกว่า “หลักฐานนั้นไม่ใช่ตัวก่อนศิลา แต่ข้อความที่บรรจุอยู่ในก้อนศิลานั้นต่างหากที่เป็นหลักฐาน” (น.33) ข้อความนี้อาจเห็นได้ว่าขัดแย้งกับคำจำกัดความของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผู้เขียนพยายามให้ผู้อ่านได้เข้าใจในตอนแรก ที่ว่าหลักฐานคือร่องรอยของการกระทำของมนุษย์ (น.30) เพราะก้อนศิลาที่ตัดเกล้าไว้ที่ไม่ใช่ก้อนหินทั่วไป แม้จะไม่มีตัวอักษรจารึกอยู่ก็เป็นร่องรอยของการกระทำของมนุษย์เช่นกัน ดังนั้นจึงควรนับว่าเป็นหลักฐานด้วย ส่วนจะเป็นหลักฐานได้มากน้อยแค่ไหนนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งแน่นอนที่ว่า ก้อนศิลาที่มีตัวอักษรจารึกอยู่ย่อมจะเป็นหลักฐานได้มากกว่าที่ปราศจากตัวอักษร อันที่จริงประเด็นที่ผู้เขียนต้องการจะชี้ให้เห็นอยู่ที่ว่า เมื่อพิจารณาให้ต้องแท้จริงไปอีกชั้นหนึ่งแล้ว ข้อความที่บรรจุอยู่ในก้อนศิลาไม่ว่าจะปรากฏเป็นตัวอักษรหรือไม่ ซึ่งผู้เขียนเรียกว่าข้อสันเทศนั้นต่างหาก คือตัวหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แท้จริง อันนับเป็นการมองที่เฉียบแหลมของผู้เขียนซึ่งชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติแท้จริงของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนขึ้น ข้อดีของเรื่องนี้จึงอยู่ที่ว่า การใช้ภาษาและการเรียบเรียง

คำอธิบายของส่วนนี้ยังไม่รัดกุมพอ และยังคงก่อให้เกิดความสับสนแก่ผู้อ่าน จึงน่าจะต้องระงับการให้คำอธิบายไม่ให้ปรากฏเป็นข้อขัดแย้งขึ้นได้

ส่วนข้อความที่อ่านแล้วไม่เข้าใจโดยทันทีที่ต้องอ่านซ้ำนั้นก็มีหลายแห่ง ซึ่งเพียงแต่ปรับปรุงการใช้ภาษาให้กระชับขึ้นเท่านั้นก็จะทำให้อ่านเข้าใจได้ง่าย ในที่นี้ เพียงแต่จะยกตัวอย่างข้อความที่แม้อ่านซ้ำแล้วก็ยังไม่สู้จะเข้าใจ หรือไม่แน่ใจว่าเข้าใจถูกต้องตามที่ผู้เขียนตั้งใจให้เห็น อันได้แก่ คำกล่าวที่ว่า “แม้แต่ประวัติศาสตร์ของระดับที่เหนือกว่าท้องถิ่น ก็ยังมีเรื่องราวของเหตุการณ์ที่มองจากสายตาของคนอีกชั้นหนึ่ง” (น.83) และที่ว่า “เราอาจจะมองกลับกันจากความสงสัยที่ว่า เอกสารนั้นไม่ประสงครายงานความจริงเป็นการให้ความน่าเชื่อถือแก่เอกสารประเภทที่เป็นผลร้ายแก่ผู้เขียนหรือฝ่ายของผู้เขียนก็ได้” (น.150) จะเห็นว่าข้อความทั้งสองแห่งดังกล่าวนี้ยากแก่การเข้าใจ ผู้เขียนควรจะต้องพยายามถ่ายทอดความคิดออกเป็นภาษาที่ชัดเจนกว่านี้

ส่วนตัวอย่างที่ว่าไม่ถูกต้องตรงความหมายของคำอธิบายที่เดียนัก ได้แก่ ที่กล่าวว่า เรื่องท้าวแสนปม มีอยู่ในพงศาวดารเหนือ (น.119) และที่ชี้ว่า หนังสือ จุลยุทธกาลวงศ์ อาศัยหิบบิม ข้อสันเทศจากกลุ่มหนังสือประวัติศาสตร์ศาสนา เช่น จีนกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา รัตนพิมพวงศ์ ฯลฯ (น.164) ซึ่งจะต้องอธิบายก่อนข้างยัตยิวาสักหน่อยเพื่อชี้ให้เห็นว่าไม่ถูกต้องเพราะเหตุใดดังต่อไปนี้

ในการอธิบายถึงหลักฐานที่ไม่เป็นอิสระจากกันและกันอย่างแท้จริง อันได้แก่หลักฐานที่มีลักษณะภายนอกแตกต่างกันและมีข้อสันเทศซึ่งยืนยันซึ่งกันและกันอย่างมาก แต่การที่มีข้อสันเทศที่ยืนยันซึ่งกันและกันนี้เป็นเพราะได้มีการอ้างอิงซึ่งกันและกันหรือได้ข้อสันเทศมาจากแหล่งเดียวกัน ผู้เขียนได้อ้างถึงกลุ่มหนังสือประวัติศาสตร์ศาสนาซึ่งเขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22 ในราชอาณาจักรลานนา เช่น จีนกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา รัตนพิมพวงศ์ ฯลฯ และหนังสือภาษาบาลีชื่อ จุลยุทธกาลวงศ์ และ สังคีตยวงศ์ ซึ่งแต่งในพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นตัวอย่าง (น.164) โดยกล่าวว่า หนังสือในกลุ่มแรกที่แต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น ได้ข้อสันเทศมาจากแหล่งเดียวกันและอาศัยหิบบิมข้อสันเทศจากกันและกันอย่างกว้างขวาง ส่วนกลุ่มที่สองที่แต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น ก็หิบบิมข้อสันเทศจากกลุ่มแรกอีกทีหนึ่ง

การที่ว่าหนังสือในกลุ่มแรกให้ข้อสันเทศที่ยืนยันซึ่งกันและกันเป็นอย่างมากเพราะได้อาศัยข้อสันเทศจากแหล่งเดียวกันและหิบบิมข้อสันเทศจากกันและกันนั้นเป็นการถูกต้อง แต่ส่วนที่ว่าหนังสือในกลุ่มที่สองหิบบิมข้อสันเทศมาจากหนังสือในกลุ่มแรกนั้น ถูกต้องเฉพาะ สังคีตยวงศ์ เท่านั้น ไม่น่ารวม จุลยุทธกาลวงศ์ เข้าไปด้วย เพราะเหตุที่ว่า เนื้อหาหรือข้อสันเทศในจุลยุทธกาลวงศ์

นั้น โดยเฉพาะฉบับภาษาบาลีที่ผู้เขียนอ้างถึง ซึ่งปรากฏพบเฉพาะ ผูก 2 เป็นคนละเรื่อง และต่างกับเนื้อหาหรือข้อสนเทศของหนังสือ ทั้ง 3 เล่ม ในกลุ่มหนังสือประวัติพุทธศาสนาที่ผู้เขียนอ้างถึง กล่าวคือ เนื้อหาหรือข้อสนเทศในจุลยุทธวงศ์ฉบับภาษาบาลี (ผูก 2)⁶ เป็นเรื่องกำเนิดพระเจ้าอุทุมพรผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และลำดับกษัตริย์ของอยุธยาต่อมาถึงพระเจ้าอินทราชา ก็สิ้นฉบับ ในขณะที่ข้อสนเทศหรือเนื้อหาของหนังสือที่อ้างถึงทั้ง 3 เล่ม โดยเฉพาะ ชินกาลมาลีปกรณ์ และ มูลศาสนา เป็นเรื่องของประวัติพุทธศาสนา การสืบศาสนาและราชวงศ์ในราชอาณาจักรล้านนา ส่วนเนื้อหาใน รัตนพิมพวงศ์ ก็เป็นเรื่องของประวัติของพระแก้วมรกต แม้ข้อสนเทศในหนังสือทั้ง 3 เล่ม จะมีกล่าวพาดพิงถึงพระเจ้าอุทุมพรและอยุธยาอยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นเพียงเล็กน้อย และก็ไม่ใช่เรื่องเดียวกับที่ปรากฏในจุลยุทธกาลวงศ์แต่อย่างใด ดังนั้น จึงไม่น่าจะกล่าวหาหนังสือจุลยุทธกาลวงศ์หยิบยืมข้อสนเทศจากหนังสือในกลุ่มประวัติพุทธศาสนา เช่นหนังสือทั้ง 3 เล่มที่อ้างถึงเลย และไม่น่าที่ผู้เขียนจะยกหนังสือจุลยุทธกาลวงศ์ เป็นตัวอย่างของเอกสารที่ไม่เป็นอิสระจากกันและกันกับหนังสือกลุ่มประวัติพุทธศาสนา 3 เล่ม ดังกล่าว

ในที่นี้ จำเป็นต้องขยายความเกี่ยวกับหนังสือจุลยุทธกาลวงศ์ และข้อสนเทศของหนังสือนี้อีกสักหน่อย กล่าวคือ หนังสือจุลยุทธกาลวงศ์นี้ ยังปรากฏมีฉบับความเรียงภาษาไทยอีกด้วย⁶ ฉบับความเรียงภาษาไทยที่พบนี้มี 2 บริเวณ(บท) บทแรกเป็นเรื่องของพระร่วงสุโขทัย บทที่สองเป็นเรื่องกำเนิดพระเจ้าอุทุมพร มาจากความที่พระเจ้าอุทุมพรสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีเมืองขึ้น 16 เมือง ในขณะที่ฉบับภาษาบาลี ผูก 2 นั้น ขาดความตอนต้นของเรื่องกำเนิดของพระเจ้าอุทุมพร ดังที่พบในฉบับความเรียงภาษาไทย แต่ฉบับภาษาบาลี มีลำดับกษัตริย์อยุธยาสืบต่อมาจนถึงสมัยพระเจ้าอินทราชา จ.ศ. 818 จึงจบผูก จากการเปรียบเทียบเนื้อหาเฉพาะส่วนที่มีเนื้อเรื่องตรงกันของทั้ง 2 ฉบับ พบว่า ทั้งสองฉบับไม่ถึงกับเป็นฉบับแปลของกันและกัน เพราะข้อความไม่ตรงกันทั้งหมดเลยทีเดียว แต่ก็เห็นได้ชัดว่าเป็นหนังสือเรื่องเดียวกันนั่นเอง ในส่วนของฉบับความเรียงที่มีเรื่องของพระร่วงสุโขทัยนั้น มีข้อความที่น่าสนใจคือ ที่ผู้ประพันธ์ได้อ้างถึงคัมภีร์จามเทวีวงศ์ และคัมภีร์สิงหลปฎิ-มาร⁷ ว่ามีเรื่องเกี่ยวกับพระร่วงที่แตกต่างออกไป คือต่างไปจาก-source ที่ผู้ประพันธ์ใช้เรียบเรียงเรื่องพระร่วงขึ้นใหม่เมื่อได้ลองศึกษาเรื่องพระร่วงสุโขทัยดังปรากฏในจุลยุทธกาลวงศ์ฉบับความเรียงนี้ พบว่า ผู้ประพันธ์คงจะได้อาศัยหนังสือพงศาวดารเหนือเป็นหลักในการเรียบเรียง โดยพยายามปะติดปะต่อเรื่องของพระร่วงที่ปรากฏในพงศาวดารเหนือขึ้นใหม่ และเมื่อได้ศึกษาเรื่องของพระร่วงสุโขทัยในจามเทวีวงศ์ และสิงหลปฎิมาร (คือ สิหังคินทาน) ดู ก็เห็นว่ามีข้อสนเทศที่ต่างออกไปจากที่ปรากฏในพงศาวดารเหนือ

จริง และผู้ประพันธ์จุลยุทธกาลวงศ์ก็ไม่ได้นำข้อสนเทศจากหนังสือทั้งสองเล่มนั้น ซึ่งก็รวมอยู่ในกลุ่มหนังสือประวัติพุทธศาสนาด้วย ตามการแบ่งประเภทของหลักฐานของผู้เขียนมาปะติดปะต่อรวมเป็นเรื่องของพระร่วงสุโขทัยขึ้นใหม่ เพียงแต่อ้างถึงว่ามีเรื่องของพระร่วงในหนังสือทั้งสองที่ต่างออกไปเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่ใช่เป็นกรณีของการหยิบยืมข้อสนเทศจากหนังสือทั้งสองมาใช้แล้วทำให้ปรากฏมีข้อสนเทศซึ่งยืนยัน ซึ่งกันและกันอย่างมาก อันเป็นลักษณะของเอกสารที่ไม่เป็นอิสระจากกันและกันอย่างแท้จริงที่ผู้เขียนหมายถึง

ต่อไปนี้จะหันกลับมาพิจารณาเรื่องของกำเนิดพระเจ้าอุทุมพรผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา ที่ปรากฏในจุลยุทธกาลวงศ์ เรื่องเริ่มต้นที่กษัตริย์แห่งเชียงรายผู้ซึ่งต้องหนีทัพข้าศึก คือกษัตริย์เมืองสัตวงศ์ (สโตงคินฉบับภาษาบาลี) ลงมาถึงเมืองกำแพงเพชร มาสร้างเมืองใหม่ชื่อเมืองไตรศรัย มีพระราชวงศ์สืบต่อมา 3-4 ชั่ว ก็เข้าเรื่องที่เรารู้จักกันดีคือเรื่องท้าวแสนปม คือที่ว่า มีบุรุษที่มีปุมปมเต็มตัว ยังชีพด้วยการปลุกผักทำสวน บุรุษนี้แบลงที่ริมคันมะเขือเป็นกิจวัตร ทำให้มะเขือนั้นมีผลใหญ่โตผิดธรรมดา และเมื่อพระราชบิดาของพระเจ้าไตรศรัยเสวยผลมะเขือเข้าไปก็ทรงพระครรภแล้วคลอดพระราชบุตรผู้มีร่างกายงดงาม พระราชบิดาคือพระเจ้าไตรศรัยต้องการเลี้ยงทวยหาบิดาของพระราชมาร เมื่อพระกุมารรับก้อนข้าวเย็นของบุรุษแสนปมนั้น พระเจ้าไตรศรัยก็ได้อุปถัมภ์พระบิดาและพระกุมารให้ไปกับชายแสนปมนั้น พระอินทร์ก็นิมิตเป็นวานรนำกลองทิพย์มาให้ ชายแสนปมตีกลองขอให้รูปร่างแล้วขอทองให้ช่างตีอู่ให้พระโอรส พระกุมารจึงได้ชื่อว่าอุทุมพร แล้วก็ตีกลองเนรมิตเป็นเมืองขึ้นชื่อเทพนคร เสวยราชสมบัติเมืองเทพนคร ทรงพระนามพระเจ้าศิริชัยเชียงแสน เมื่อทิวงคต พระเจ้าอุทุมพรราชบุตรก็เสวยราชสมบัติเมืองเทพนคร ทรงพระนามพระเจ้าศิริชัยเชียงแสน เมื่อทิวงคต พระเจ้าอุทุมพรราชบุตรก็เสวยราชสมบัติสืบต่อมา แล้วภายหลังย้ายเมืองมาสร้างพระนครศรีอยุธยา

ที่บรรยายเนื้อความโดยละเอียดข้างต้นนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าเรื่องท้าวแสนปมที่เราารู้จัก ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับสังเขป⁸ ของสมเด็จพระปฐมยุทธิยธรรมในรัชสมัยของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนั้นมาจากเรื่องกำเนิดพระเจ้าอุทุมพรจากหนังสือจุลยุทธกาลวงศ์นี้เอง ส่วนที่ว่าผู้ประพันธ์จุลยุทธกาลวงศ์จะเอาต้นตอหรือเค้าเรื่องของท้าวแสนปมมาจากไหนอีกทีหนึ่งนั้น เป็นเรื่องที่ต้องอธิบายยืดเยื้อโดยละเอียด ซึ่งออกพ้นขอบเขตของบทวิจารณ์นี้ จึงจะไม่น่ามากว่าในที่นี้ ประเด็นที่จะต้องนำมากล่าวต่อไปคือ ที่ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้กล่าวหาว่าเรื่องท้าวแสนปมมีอยู่ในพงศาวดารเหนือ นั้น เป็นการไม่ถูกต้อง เพราะเหตุว่าเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าอุทุมพรที่ปรากฏในพงศาวดารเหนือ นั้นไม่มีส่วนที่เกี่ยวกับกำเนิดหรือที่มาของพระองค์ ดังที่ปรากฏในจุลยุทธกาลวงศ์หรือพระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับสังเขป แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการหาทำเลสร้างเมืองใหม่และการที่พระองค์

จะได้ขยายจากต่างเมือง เรื่องที่เกี่ยวกับพระเจ้าอู่ทองในพงศาวดารเหนือมี 2 ส่วน⁹ ส่วนหนึ่งว่าพระเจ้าอู่ทองมาจากเมืองฉะเชิงเทรา มายังกรุง ผู้คนเห็นว่าเป็นผู้มีบุญจึงยกให้เป็นกษัตริย์ แล้วกล่าวถึงเรื่องเจ้าไชยทัต ไชยแสน ลูกเจ้าเมืองเชียงใหม่ปลอมตัวมา เจ้าไชยทัตลักลอบเข้าพบพระธิดาของพระเจ้าอู่ทองจนต้องคิดลอบที่เป็นกับตักทาย พระเจ้าอู่ทองจึงยกพระธิดาให้เจ้าไชยแสน น้องชายแทน แล้วกล่าวถึงการหาชัยภูมิสร้างเมืองใหม่ที่ดงหนองโสนส่วนอีกส่วนหนึ่งนั้นว่า อู่ทองเป็นลูกโศลกเศรษฐี ได้ธิดาของเชื้อสายของผู้ครองนครและครองเมืองต่อมา 7 ปี เกิดห่าลงเมืองจึงย้ายเมืองไปหาที่สร้างเมืองใหม่ พบทำเลที่กลางเกาะที่มีป่าโสน แล้วก็กล่าวถึงเรื่องของพระธิดา กับเจ้าไชยทัต ไชยแสน กล้ายกับในส่วนแรก จึงเห็นได้ว่าเรื่องของพระเจ้าอู่ทองในพงศาวดารเหนือห่างไกลเป็นคนละเรื่องกับเรื่องของกำเนิดพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเรารู้จักกันว่าเรื่องท้าวแสนปม ซึ่งมีปรากฏอยู่ในจุลยุทธกาลวงศ์และพระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับสังเขป ดังนั้นผู้เขียนจึงไม่ควรกล่าวว่เรื่องท้าวแสนปมมีอยู่ในพงศาวดารเหนือ แต่ควรเป็นในจุลยุทธกาลวงศ์หรือไม่ก็พระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับสังเขปจึงจะถูก

กล่าวโดยสรุปแล้ว หนังสือเล่มนี้นับว่าเป็นหนังสือที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์และให้ทรรศนะถึงวิธีการของประวัติศาสตร์ที่ดี

มาก แม้จะมีข้อให้ติงอยู่บ้าง แต่ก็เพียงปลีกย่อย ข้อติงที่กล่าวถึงไม่ได้ทำให้หนังสือด้อยคุณค่าลงไป เมื่อเทียบกับส่วนดีซึ่งคุณค่ามากกว่า โดยเฉพาะในแง่ของความสามารถที่จะอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติของหลักฐานและการใช้หลักฐานอย่างถูกต้องตามวิธีการของประวัติศาสตร์ หนังสือนี้อาจใช้เป็นคู่มือของนักเรียนสำหรับเรียนรู้และเข้าใจประวัติศาสตร์และวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ยิ่งถ้าได้มีการปรับปรุงสำนวนภาษาและข้อความในส่วนที่เข้าใจยากให้เรียบง่ายขึ้นอีก ก็จะเป็นแบบเรียนที่สมบูรณ์ที่จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนนักศึกษาและบุคคลทั่วไปที่สนใจจะเข้าใจประวัติศาสตร์ รวมทั้งครูสอนประวัติศาสตร์เองด้วย

สำหรับการจัดพิมพ์หนังสือนี้ น่าจะต้องกล่าวขอใจสำนึกพิมพ์บรรณกิจที่พยายามผลิตหนังสือดีออกจำหน่าย แต่เห็นจะไม่ชมว่าผลิตหนังสือดี ไม่ใช่เพราะมีที่พิมพ์ผิดซึ่งมีอยู่ไม่น้อย หรือที่พิมพ์ตกซึ่งทำให้เสียความไปอยู่หลายแห่ง หรือแม้แต่สารบัญซึ่งออกจะบกพร่องอยู่มากเพราะ ไม่ได้ลำดับหัวข้อใหญ่หัวข้อย่อยให้ถูกต้อง แต่เพราะ“คำนำ” ซึ่งมีแต่ตัวอักษรที่หาความหมายอะไรไม่ได้

รสสุคนธ์ บัณฑิตธำภา

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เชิงอรรถ

1. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ ปรัชญาปรา, (กรุงเทพ : ประพันธ์สารสัน, 2518)
2. Marc Bloch *The Historian's Craft* (New York, 1953), PP. 20-47.
3. นิธิ เอียวศรีวงศ์ “ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์” เอกสารอัดสำเนา, น.15
4. ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, “หลักฐานทางประวัติศาสตร์,” *รวมบทความประวัติศาสตร์* 4 (มกราคม, 2525) โดยเฉพาะหัวข้อเรื่อง “ฐานะของหลักฐานในการสอนประวัติศาสตร์” 95-97
5. สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน *จุลยุทธกาลวงศ์ ผูก* 2 (พิมพ์ครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลโท พระยาพหลโยธินรามินทรภักดี (นพ พหลโยธิน) โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร : กรุงเทพ, 2463)
6. “จุลยุทธกาลวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น) พิมพ์ครั้งแรก ใน *ประชุมพงศาวดาร ภาค 66 พ.ศ. 2480* *ดูประชุมพงศาวดาร เล่ม 40 และ เล่ม 41* (คุรุสภา : กรุงเทพ, 2512)
7. *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 41* (คุรุสภา : กรุงเทพ, 2512) น.9
8. ดู *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงประเสริฐและฉบับกรมพระปรมานุชิตฯ) และ พงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 2* (คุรุสภา : กรุงเทพ, 2504) น.281-284
9. ดู *เล่มเดียวกัน* น.388-399.